

11.4 Стратегії сприяння інклюзії в сфері безпеки та здоров'я

Сучасні українські педагоги стикаються з рядом серйозних викликів, обумовлених як загальними тенденціями в освіті, так і специфічною ситуацією військової агресії росії. Зокрема:

- *забезпечення безпеки*. Постійна загроза ракетних ударів, мінувань та інших воєнних дій змушує педагогів враховувати фізичну безпеку дітей під час навчання. Школи повинні мати укриття, а вчителі – знати алгоритми дій під час надзвичайних ситуацій;

- *емоційний та психологічний стан*. Війна створює високий рівень стресу у дітей та підлітків, що впливає на їхню здатність до навчання, концентрацію та загальний психологічний стан. Педагоги мають забезпечити підтримку, розуміння та впроваджувати стратегії емоційного відновлення та стрес-менеджменту;

- *інклюзивна освіта в умовах війни*. Педагогам потрібно адаптувати навчальні програми для дітей і молоді з особливими освітніми потребами, які можуть посилилися через психологічні травми або фізичні пошкодження, спричинені війною;

- *перехід на дистанційне та змішане навчання*. Через військові дії багато шкіл змушені працювати онлайн або у змішаному форматі, що вимагає від педагогів високого рівня володіння цифровими інструментами та технологіями. Це також створює проблему підтримки уваги та залучення учнівства у дистанційній формі навчання;

- *дефіцит ресурсів*. Через військові дії багато шкіл опинилися у складних умовах: відсутність матеріалів, зруйновані навчальні заклади, недостатність фінансування. Педагоги часто змушені працювати в умовах браку ресурсів, що ускладнює навчальний процес;

- *проблеми з доступом до освіти для переміщених осіб*. Багато українських сімей були змушені покинути свої домівки, що призвело до проблем з доступом

до освіти для дітей-переселенців. Учителі повинні забезпечувати інклюзивність та доступність навчального процесу для всіх учнів, незалежно від місця їхнього проживання;

- *мотивація*. В умовах війни дітям важко сфокусуватися на навчанні, адже їхні думки можуть бути зайняті іншими аспектами життя – збереженням життя, безпекою рідних, невизначеністю майбутнього. Це вимагає від педагогів додаткових зусиль для створення мотиваційної атмосфери;

- *професійне вигорання педагогів*. Постійний стрес, небезпека та високі вимоги призводять до вигорання серед педагогів. Важливо створювати програми підтримки педагогів, щоб зберігати їхню працездатність і емоційну стійкість.

Зазначені виклики спрямовують освітян на професійне вдосконалення, розвиток інноваційного мислення, створення (розробку) педагогічних стратегій безпечної, ефективної, позитивної, інклюзивної освіти. Саме тому кафедрою реабілітаційної педагогіки та здорового способу життя комунального закладу «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради систематично організовуються та проводяться онлайн-заходи, які спрямовані на збагачення актуального педагогічного інструментарію. Один із таких заходів – науково-методичний онлайн-челендж «Стратегії сприяння інклюзії в сфері безпеки та здоров'я», проведення якого було присвячено 30-річчю від дня прийняття Саламанської декларації [287].

Мета заходу – сприяти вдосконаленню інклюзивних умінь і навичок учасників; забезпечити процес збагачення їхнього професійного інструментарію щодо створення безпечного та здорового освітнього середовища в умовах сьогодення.

У березні 2024 року відбувся симпозіум з теми «Інклюзія в освіті – перехід від політики до практики». Цей захід був присвячений 30-річчю прийняття Саламанської декларації. Він об'єднав представників міністерств освіти високого рівня як ключових партнерів для сприяння політичному діалогу про те, як країни визначають пріоритети та сприяють інклюзії в освіті. Головною тезою заходу став меседж про те, що «...кожен учень важливий, і важливий однаково, ось що

означає інклюзія. Інклюзія вимагає трансформації – зміни парадигми у філософії та практиці освіти від підходу одного розміру для всіх» [288]. Саме тому ще раз звертаємо увагу на важливість Саламанської декларації, яка була прийнята 300 учасниками, які представляли 92 уряди і 25 організацій у співпраці з ЮНЕСКО. Декларація була одним із перших документів, який визначив поняття «особа з особливими освітніми потребами» та закріпив гуманне ставлення до кожної дитини. Повна назва документа «Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами та Рамок дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами».

Мета програми полягає в тому, щоб слугувати основою для вироблення політики й спрямовувати діяльність урядів, міжнародних організацій, національних установ з надання допомоги у реалізації положень Саламанської декларації. Кожна особа з проблемами розвитку має право виявити власні побажання щодо своєї освіти в тій мірі, в якій це може бути точно встановлено. Батьки користуються невід'ємним правом на те, щоб з ними консультувалися стосовно форм освіти, які б найкращим чином відповідали потребам, обставинам життя чи сподіванням їхніх дітей.

В змісті Саламанської декларації 4 розділи, 85 статей. Особливої уваги заслуговує п'ять пунктів урочистої заяви [289]:

1) Кожна дитина має основне право на освіту і повинна мати можливість отримувати і підтримувати прийнятний рівень знань.

2) Кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби.

3) Варто розробляти систему освіти та впроваджувати освітні програми таким чином, щоб брати до уваги широке різноманіття цих характеристик та потреб.

4) Особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання у звичайних школах, які зобов'язані створити їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих перш за все на дітей з метою задоволення цих потреб.

5) Звичайні школи з такою інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективними засобами боротьби із дискримінаційним ставленням, створення привітної атмосфери в громадах, побудови інклюзивного суспільства і забезпечення освіти для всіх; крім того, вони забезпечують ефективну освіту для більшості дітей та підвищують ефективність витрат усієї системи освіти.

Саламанська декларація і Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами пропагують принцип включення шляхом визначення необхідності дій у напрямку створення «Шкіл для всіх» – закладів, які об'єднують усіх, враховують відмінності, сприяють процесу навчання та відповідають індивідуальним потребам. Запровадження інклюзивної освіти має ґрунтуватися на таких принципах:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна людина є здатною відчувати і думати;
- кожна дитина має право на спілкування й на те, щоб її почули;
- усі люди потребують одне одного;
- справжню освіту можна здійснювати лише в контексті реальних стосунків;
- усі люди потребують підтримки і дружби ровесників;
- для всіх учнів досягнення прогресу можуть бути радше в тому, що вони можуть робити, ніж у тому, що не можуть.

Оскільки Україна є членом ЮНЕСКО, положення цієї Декларації можуть імплементуватися в національне законодавство. Для цього у 2018 році Фонд Порошенка здійснив переклад Саламанської декларації державною мовою.

Затяжні конфлікти, безперервне насильство, злидні та несприятливі умови зривають мільйони дітей з рідних місць. ЮНІСЕФ закликає до нарощування зусиль щодо захисту дітей у складних кризових ситуаціях. Ці зусилля мають бути спрямовані на збільшення доступу до освіти, на зміцнення систем охорони здоров'я та захисту дітей, на заходи соціальної підтримки, забезпечення зайнятості молоді, а також на сприяння толерантності та мирному врегулюванню конфліктів [290].

На заклик ЮНІСЕФ відгукнулося багато небайдужих людей по всьому світу. Наведемо декілька прикладів співпраці громадян з різних куточків нашої планети, мета яких допомогти українським дітям у складні часи війни.

Проект «Дій для дітей України» (UCAP – Ukraine Children Action Project) працює над тим, щоб усі діти в Україні мали доступ до життєво важливих ресурсів, необхідних для того, щоб залишатися в безпеці перед обличчям війни та розрухи. UCAP було створено для оцінки та підтримки нагальних потреб дітей переміщених осіб, які втекли від повномасштабного російського вторгнення. «Місія учасників проекту полягає в оптимізації здоров'я, благополуччя та освіти дітей, які постраждали від війни та були розлучені зі своїми родинами, домівками та громадами» [291].

Командою UCAP започатковані проекти для українських дітей та молоді, до яких можна долучитися вчителям, батькам і молоді.

Один з таких онлайн-курсів – «Вплив травми та як це впливає на поведінку та навчання: що вчителі повинні знати». Курс знайомить з поняттям травми, поведінковими симптомами травмованих дітей; як педагоги можуть підтримувати цих дітей і як ширше впроваджувати в школи практику та політику, що інформує про травму. Крім того курс описує тривалий вплив травми на розвиток дитинства, що є вагомим аргументом для раннього втручання.

У курсі використовується підхід «травма-інформоване навчання». Концепція «травма-інформоване навчання» забезпечує педагогів інформацією та інструментарієм для впровадження стратегій і практик у своїх школах і класах, щоб задовольнити потреби дітей, які пережили травми, і чия поведінка часто перешкоджає становленню позитивного клімату в класі та/або навчанню учня або учениці.

Курс зосереджено на тому, як учителі та інші освітяни можуть розробити практики і провести заходи з урахуванням травматичного досвіду дітей у класах, щоб підтримати учнів, які пережили травматичні події, особливо ті, що пов'язані з війною та переміщенням. Учасникам курсу представлено слайд-презентацію з

відповідним вмістом, доповненим перевітками вивченого та інтерактивними вправами, а також список корисних ресурсів. Курс складається з чотирьох самостійних модулів (табл. 1).

Таблиця 1

Тематичний зміст онлайн-курсу «Вплив травми та як це впливає на поведінку та навчання: що вчителі повинні знати» [6]

Назва модуля	Зміст модуля
1. Травма. Вступ	Різниця між стресом і травмою. Що таке травма? Джерела травматичного досвіду. Як травма впливає на мозок. Довготривалий вплив травми на дітей. Сфери, на які впливає дитяча травма.
2. Симптоми травми, та як вона впливає на поведінку і навчання	Що вчителям потрібно знати про травму. Травматична реакція. Травмо-інформована реакція. Що можна спостерігати у поведінці учнів, які пережили травму. Історії дошкільнят, учнів початкової, середньої та старшої школи.
3. Як освітяни можуть підтримати дітей, які пережили травму	Що педагогам та працівникам закладу освіти потрібно знати і робити, коли йдеться про травму і учнів. Як створити безпечне та сприятливе середовище у класі. Як вчителі можуть допомогти учням, які переживають травму. Стратегії підтримки розвитку позитивних стосунків. Як можна інтегрувати почуття учнів у класне середовище. Ефективні методики заспокоєння, які можуть моделювати вчителі.
4. Що можна зробити в класі та школі для впровадження стратегій і практик, враховуючи отримані учнями травми	Що можна зробити в школі, щоб допомогти дитині яка пережила травму. Як допомогти учням визначити сферу власної компетенції. Як навчити толерантності та стійкості. Як педагогам діяти та що говорити при переходах до інших видів діяльності. Комунікативні стратегії для опікунів та членів родини. Самопоміч для вчителів.

Поряд із зазначеним вище варто на увагу української спільноти сайт «Shapes of Grief» (Форми скорботи). Авторка сайту Liz Gleeson. Навчальна програма онлайн-курсу «Shapes of Grief» розроблена для широкого кола фахівців у сфері охорони здоров'я та інших галузей на підтримку людей, які переживають горе. «Втрата і горювання – це спільний людський досвід, особливо актуальний під час війни, важких втрат і потрясінь» [293].

Загалом онлайн-курс складається з понад 40 годин презентацій, інтерв'ю та лекцій, прочитаних понад тридцятьма провідними світовими експертами з питань втрати та горя.

Індикатори успішного опанування онлайн-курсу такі:

- розуміння різних рівнів підтримки у зв'язку з важкою втратою;
- значне підвищення своєї впевненості і компетентності під час підтримки скорботних людей завдяки значному покращенню знань про горе та розвиток навичок;
- знання, як запропонувати відповідну, ефективну, персоналізовану підтримку втраті, яка є дуже співчутливою та дає надію;
- розуміння важливих установок та якостей, необхідних для ефективної підтримки горя;
- глибоке розуміння типів втрат, типів горя, а також теорій і моделей, які допомагають зрозуміти процес горя;
- розуміння безлічі способів, за допомогою яких люди переживають горе та долають втрату, знання, чому стримування, обмеження та індивідуальний догляд важливі;
- знання про культурні відмінності щодо смерті та горя, як перевірити свої упередження;
- ознайомлення з передовими знаннями та навичками підтримки людей, які переживають глибоку втрату після несподіваної або травматичної події.

Забезпечення учнів та вчителів психологічною допомогою є критично важливим для підтримки їхньої емоційної стійкості. За даними Всеукраїнського інституту молоді, в Україні налічується 7,3 мільйона дітей разом із тими, які виїхали за кордон після 24 лютого 2022 року. Щонайменше в 10% із них є різні ментальні розлади. Тож ці діти потребують професійної допомоги [294].

Впровадження програм психологічної підтримки, консультації та тренінги з подолання стресу можуть допомогти зберегти мотивацію до навчання. Необхідно створити середовище, в якому учні та вчителі відчувають безпеку і підтримку, а також мають можливість отримати допомогу у разі потреби. Це

сприятиме не лише покращенню емоційного стану, але й підвищенню ефективності навчання та загального рівня благополуччя в умовах війни.

Зараз важливо використовувати цифрові технології для забезпечення дистанційної психологічної підтримки. Відеозв'язок, онлайн-платформи для консультування та мобільні додатки для управління стресом можуть стати важливими інструментами для забезпечення психологічної допомоги, особливо в тих регіонах, де доступ до фахівців є обмеженим.

У межах проєкту ООН ЮНІСЕФ Україна «Обійми для кожного, хто потребує» мультидисциплінарна команда фахівців проводить розвиткові заняття для дітей із особливими освітніми потребами, які проживають в Україні в умовах війни. Діти з особливими освітніми потребами отримують комплексну психологічну діагностику, корекцію та реабілітацію. Для батьків в межах проєкту здійснюється консультування в сфері дитячої психології і ментального здоров'я дітей. В межах проєкту був створений безкоштовний освітній цикл «Академія відповідального батьківства», спрямований на підвищення компетентності в сфері батьківства та передачі дієвих рекомендацій щодо виховання дітей. Мета проєкту – допомогти батькам виховувати щасливих дітей, які будуть почувати себе впевнено, натхненно та зможуть реалізовувати свої таланти, свої мрії, розвиватися в обраних професіях та будувати стале, сучасне, гармонійне майбутнє [295].

Відеоцикл містить 20 серій для батьків дітей різних вікових груп (табл. 2).

Таблиця 2
Зміст відеоциклу «Академія відповідального батьківства»

Для батьків дітей 3-6 років	Для батьків дітей 7-10 років	Для батьків підлітків 11-14 років
Чому важливо розвивати сенсорну сферу. Вправи та ігри для розвитку сенсомоторної сфери. Як розвивати розумові здібності. Як формувати побутові навички. Як реагувати на дитячі істерики. Підготовка до школи.	Як поліпшити академічну успішність. Вправи та ігри для розвитку моторики у дітей. Ігри для розвитку розумових здібностей у дітей. Тривожність та фобії. Самооцінка у дітей.	Особливості підліткового віку. Шкідливі звички і підлітки. Залежність від гаджетів. Сексуальна освіта. Як допомогти підлітку обрати майбутню професію.

За підтримки Національної психологічної асоціації (НПА) психологи-волонтери створили центр психологічної підтримки «Як ти?» для тих, хто потерпає від останніх подій і відчуває постійний стрес, хвилювання та тривогу. За підтримкою можна звернутися безкоштовно, у будь-який час доби. Команда фахівців допомагає всім, хто потребує емоційної підтримки, консультації та допомоги у зв'язку зі швидкими змінами, що наразі відбуваються в економіці, суспільстві та житті кожної людини [296].

Забезпечення психологічною підтримкою усіх учасників освітнього процесу під час війни є ключовим елементом успішного освітнього процесу. Психологічна підтримка допомагає подолати емоційні наслідки бойових дій, сприяє адаптації до нових умов і забезпечує психологічну стійкість, необхідну для подальшого розвитку. Інтеграція психологічної допомоги у систему освіти дозволяє не лише підтримати дітей, педагогів і батьків у важкий час, але й зберегти мотивацію та енергію для навчання і викладання.

BecomingX Ukraine – це безкоштовна платформа для навчання та розвитку дітей і дорослих, школярів і студентів, яка надає доступ до інтерактивних курсів, відео від лідерів думок, а також до освітніх ресурсів від провідних світових компаній – Britannica, CENTURY та інших [297]. В структурі платформи такі блоки та ресурси (табл. 3).

Таблиця 3
Змістове наповнення платформи «BecomingX Ukraine», [297]

Рубрика	Тематичний зміст
Інформаційна панель	самоосвіта; шкільні ресурси; новини та особливості
Цифрові навички	цифровий бізнес; штучний інтелект; технології, що формують майбутнє
Працевлаштування	кроки до успіху
Кінозал	спорт; пригоди; театр та кіно; місцеві герої; бізнес та політика; науки та технологія; військова сфера
Додаткові заняття	пригоди; мистецтво та культура; історія
Для шкіл	бібліотека уроків, які допоможуть учням реалізувати свій потенціал; підтримка для вчителів – посібник з використання BecomingX Ukraine; ресурси для шкіл – безкоштовні шкільні ресурси від партнерів.

Розібратися зі змістом уроків допомагає BecomingX Ukraine Каталог, в якому «описано доступний контент, спеціально розроблений для учнів, які постраждали від війни в Україні» [298]. BecomingX Ukraine пропонує педагогам 24 уроки для учнів різного віку за тематичними рубриками «Дружба», «Здоровий розум», «Ніколи не здавайся», «Натхненник» та ін. «... освітня бібліотека базується на X-моделі – науково обґрунтованій концепції, яка визначає особистісні якості, притаманні успішним людям. X-модель є основою всього нашого освітнього контенту і забезпечує послідовний та науково обґрунтований підхід до навчання» [298, с. 4].

Varsity brands. The Inclusion Toolbox – онлайн-платформа, яка містить інструменти інклюзії для всіх учасників освітнього процесу. На панелі інструментів інклюзії такі складові [299]:

- інклюзивний словник (20 карток, використання яких допомагатиме опанувати різні форми спілкування для створення безбар'єрного простору);
- журнал «Емпатія» (5-дений щоденник, ведення якого допоможе розпізнавати емоції та відчуття, ставлення та стосунки);
- мікроамфірмації (ресурс, який містить короткі мотивуючі висловлювання та поради, як діяти, щоб створити толерантне суспільство);
- конструктор смуги доброти (перелік вчинків, які можна включити до смуги доброти та реалізовувати впродовж 30 днів з відповідною рефлексією наслідків).

Поряд із зазначеним вище онлайн-контентом, збагатити педагогічний інструментарій може проведення тематичних челенджів. Такі форми взаємодії та самопрезентації можна використовувати не лише на уроках, а і під час дозвілля зі своєю родиною або друзями. У таблиці нижче – список деяких тематичних челенджів, які змістовно спрямовані на формування культури здоров'я, створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища. Подано назву челенджу, стислу характеристику та QR-код для переходу до першоджерела (табл. 4).

Таблиця 4

Про тематичні челенджі

Назва	Стисла характеристика	Перехід на першоджерело
Челендж: 40 справ, котрі зроблять твоє життя кращим	«Існує така думка, що коли ми добровільно берем на себе виклики - ми тим самим зменшуємо кількість труднощів, котрі були запрограмовані для нас долею». Надано список 40 завдань у вигляді челенджу на кожний день, серед яких в тому числі «Вивчити пісню на іноземній мові», «Пройдіть пішки 15 км», «Випийте 2 л води за день», «Проведіть весь день на природі» та ін.	
На шляху до змін: ідеї 30-денних челенджів для кожного	Наводиться перелік корисних довготривалих челенджів, проходження яких допоможе зміцнити здоров'я, вдосконалитися, покращити свій психоемоційний стан тощо. Текст за кожним челенджем містить його назву, опис, а також пояснення, як його правильно проходити, як це вплине на особистість учасника. Серед пропозицій такі, як «21 день без нарікань. Можеш спробувати 30 (ідея запозичена в Уїлла Боуена), «Вести щоденник вдячності», «Не їсти на ніч», «Робити зарядку щоранку», «Відмовитися від алкоголю» та ін.	
Сімейні і дитячі челенджі	Пропонуються завдання для сімейного челенджу, які можливо безпечно виконати кожному члену родини. Все, що не сприяє здоров'ю учасників, скасовано. «Обрані найбільш цікаві та реальні сценарії», серед яких «Сімейний бургер челендж», «24 години челендж», «Whispers Challenge» та ін.	
Челендж 7 секунд	Подається список завдань (квестів) окремо для дорослих і дітей, виконання яких має тривати лише 7 секунд. Це дійсно справжній виклик, бо часу на розмірковування немає, треба миттєво мобілізувати свої ресурси, щоб «описати будь-якого учасника трьома словами», «випити 5 здорових напоїв», «виконати танець у стилі хвилі», «намалювати себе із закритими очима», «назвати 10 прізвищ своїх друзів»	
Проект фізкультури	3 «Мета заходу: допомогти учням без інвалідності отримати новий погляд на те, що таке - мати фізичні вади. Цей досвід, у свою чергу, допоможе всім прийняти та краще зрозуміти людей з обмеженими можливостями». Проект розрахований на учнів 8 класу. Під час реєстрації щодо участі в проекті учні обирають певну особливість (обмеження), що існує в людях з інвалідністю. На заняттях з фізичної культури учитель пропонує діяти, як обрана «людина». Після цього написати есе про відчуття, емоції та досвід, який вони пережили за цей урок	

Продовження таблиці 4

Амбасадори вправ	«Мета заходу: підвищити обізнаність суспільства про фізичне виховання, а також сприяти фізичній активності сім'ї». Учасникам пропонується навчити когось зі своєї родини обраній вправі або грі. Після цього взяти розписку, що навчання відбулося успішно. Вчитель фотографує цього учня і розміщує фото на спільну дошку «амбасадорів вправ»	
Пишіть, читайте та грайте	«Мета заходу: об'єднати навички письма, читання та руху та дозволити старшим учням навчати молодших». Це – кейс-урок, в якому провідною ситуацією є можливість використання капелюха для виконання фізичних вправ. Інтегруються такі навчальні предмети, як фізкультура, мистецтво, ІКТ, письмо, читання, трудове навчання.	

Поданий в монографії контент, який використовувався під час проведення науково-методичного онлайн-челенджу «Стратегії сприяння інклюзії в сфері безпеки та здоров'я», дозволив сконцентрувати увагу учасників івенту на важливі ресурси для створення безпечного та здорового освітнього середовища. Крім цього, означені вектори уваги дозволять кожному учаснику освітнього процесу обрати той ресурс, який персонально актуальний для відновлення власного здоров'я, почуття безпеки та повноцінного життя. Важливо зазначити, що в умовах реформування освіти в Україні означений контент буде важливим для компетентнісно орієнтованого навчання, яке впроваджують сучасні педагоги попри воєнних подій. І саме в цьому сила сучасних українців, які залишаються на своєму робочому місці та несуть тригери перемоги в академічний простір.